

Tóth Béla: Gyaluvonások

Úgy tetszik, hogy az író új regénye a *Mi, janicsárok* folytatása. Időben valóban túlmegy az 1969-ben megjelent regény eseményein a szerző, de a tíz év eltelte nemcsak időbeli túllépést hozott, hanem írói változást is. Amaz a regény hagyományos elbeszélő, időrendet és eseményszálát tartó, emez töredezettebb, sok apró mozaikból összeálló elbeszélés, mely nem csupán írói stílusváltást jelez, hanem ugyanahhoz az élményhez való más írói viszonyt, a történelmivé vált események nehezebb és nem egészen felhőtlen megítélését.

A regényíró Tóth Béla másodszor nyúlt vissza ifjúsága nagy élményéhez, az egyetemi évekhez, a negyvenes évek közepének és végének egyetemi kollégiumi eseményeihez. Csak látszólag írja tovább a történetet, valójában a *Mi, janicsárok* korszakát ismétli meg és ez olyan írói megolvasói tanulság, amit ritkán lelünk az irodalomban. Részben az események megismétlésének, részben pedig a szereplők azonoságának is tanúi lehetünk. De míg amott az első regényben az események primer leírása érdekes, itt inkább a hozzájuk fűződő írói reflexió, ami nem bölcsekedés, hanem vissza-visszatekintő asszociáció, egy-egy eseménynek érzelmi és gondolati forrását keresi meg az író emlékeiben. Ez jócskán széttöredezi a regényt, alighogy nekilendül valaminek az elbeszéléséhez, rögvést társít mást hozzá, vagy a cselekvő figura múltjából vagy a maga élményének tükrébe állítja, hogy így a jelen ne álljon csak önmagában. Ez az elbeszélés folyamatoságát zökkenti meg, de kárpótol érte, hogy sokkal többet tudok minden jelen figuráról és eseményről, mintha csak mostani létét látnám. Ez furcsa bújkálásra készíti az elbeszélő szálakat, váratlan újráfölbukkanásra, néha még az elhitetést is veszélyezteti. De ezen a bökkenőn is könnyedén ugrik át az olvasó, hiszen Tóth Béla elbeszélő magatartásában van valami lenyűgöző, az állandóan az olvasóhoz való beszéd, az első személyű elbeszélő mód. Szinte minden írása első személyben íródott, még a csonkán maradt és csak részleteiben ismert regénye is, amely a törökkori Szegedről szólna. (Megjegyzendő, hogy Tóth Béla első könyve is e téma körül foglalatostkodott. — *A köszörűs kádi*, 1959. Új regényében is utal arra, hogy a művelődéstörténet számára nem holt anyag, hanem élő, máig ható élettények összessége, mik a legváratlanabb helyzetekben és pillanatokban lehetnek elevevékké és hatékonyakká. A könyvtárosság, ez a speciális szögedi írólet másokat is irányított már e felé az élményszerzés felé, és Tóth Béla író ősei szépen sorolhatók lennének a rokonításhoz; Mórát említhetjük legelőbb, kiről életrajzi regényt írt éppen a *Gyaluvonások* után.)

A személyességnek ez a formális megnyilatkozása, hogy tudniillik első személyben beszél el, nem csupán megejtő és kedves írói fogás. Néha úgy érezzük, hogy az író ilyen mindenütt való jelenléte ránehezedik az írásra, akadályozza a leíró részek erősségét, részletező voltát, hiszen az első személyben való jelenléte mindig a párbeszédre, a villanásos cselekvésre ingerli regényeiben az író. Kevesebbet ügyel az esemény jó körítésére, az alakok részletező rajzára, valami beszédhelyzetben vagy

cselekvési ügyeikben ragadja meg őket és gyakorta feledi, hogy az olvasóra is hagyni kellene: gondolja ő tovább, működtesse a képzeletét hőseiről.

Már a „janicsár-regényben” is ezek az új rend neveltjei, a faluról, külvárosokból beözönlő, egyetemi tanulmányokba belekapó kétkeziek voltak kedves alakjai. Tóth Bélát is, mint több írótársát erősen foglalkoztatja, hogy hogyan nevelődött ki az új rend, az új korszak értelmisége, honnan jöttek, milyen történelmi batyuuval, és természetesen az is, hogy mi lett belőlük. A két regénye között az a lényegi különbség, hogy itt, e másodikban érezteti a felhőtlennek hitt korszak nagy gondjait és itt jut tér szólni arról, hogy ezek a nagy és tiszta szándékok később miért szenvedtek sokszor hajótörést.

A szaktudomány most kezdi tárgyának tekinteni ezt az időszakot, az irodalom valamivel előbb jár (és a film is!). Tóth Béla regényében nemcsak a korszak iránti érdeklődésünkre találunk jó anyagot, hanem arra, amiről a szaktudomány aligha beszél, hogy tudniillik az emberek mindennapjai milyenek voltak. Továbbá az sem látszik nagyon ismertnek, hogy ez a félig munkás, félig értelmiségi lét, milyen etikai kérdéseket vetett föl mindazokban, akik éltek. Tóth Béla regényének hőse változtatja ennek az életformának tereit, az egyikben ott a másik tükre és az előítéletből származó elítélése is.

Nincs túl rejtve és az író sem tagadja, hogy a szegedi egyetemi diákság korabeli élete regényének keretadója. Talán nem is kevés azoknak a száma ma még, akik a csak részben átalakított nevekről ráismernek az igazira, a még élő viselőjükre. És igazán nagy lehet azoknak a száma, akik a regényben emlegetett és saját nevükön szereplő tanárookra visszaemlékeznek e történetek olvastán. Bizonyos, hogy ez az érdekesség növeli ma még a regény iránti érdeklődést, de az is bizonyos, hogy ennek megszűnése után megmaradnak a kiválóan jellemzett alakok, egy-egy történetük, mint korjellemzők. Roppant érdekes, hogy például ebben az egyetemi életben milyen következetes volt a tehetségek fölkarolása, az írónevelés munkája. A magánemberi lét minden vonatkozásban a közösség előtt állt, megmosolyogtató szigorral kordázta ez a közösség még a szerelmet is. De volt valami máig is példás közösségi érzése annak az időnek, ahogyan az írást éppen csak gyakorolgotó asztalosinasra fölfigyel a már neves professzor és segíti, tanítgatja. A regény itt az íróvá való fejlődésnek is kulcsát adja, mint ahogyan számos apróbb jel van az önéletrajzi részekben erre vonatkozóan. (Még a dombiratosi élményt is ideszámíthatjuk, amikor a máig is titokzatos Tóth Wanda írónő és az asztalosinas szóban váltanak a könyvekről.)

A sok csellengő regényhős irodalmi megjelenése korában talán furcsa olvasni, hogy e regény hősei dolgoznak. Kevés olyan irodalmi mű van, amelyben ilyen részletezőn van szó a munkáról, leginkább természetesen az asztalosmunkáról. Szinte áhítatossá válik a szó, amikor erről beszél az író. A régen készülő asztalosinas-regény, a famunkát végzők életének regénye, az asztalosmunka tárgyias leírásának terve gyakorta itt is előbukkan. A regény ezzel fejeződik be: „Ha fülön kapom apámtól örökölt nagygyalumat, őseim világegyengető szerszámát, egyenesbe hozom vele mindazt, ami görbe, kajsza, igaz útjainkról ferde süllyesztőkbe siklató.” Ez a tiszta és már-már naiv hit onnan származik, abból a világot megváltó időből, mikor az egyetemet éppolyan meghódíthatónak tekintették Tóth Béla hősei, mint a rönkfát, amit kezük alá adtak és a legfinomabb holmit is elkészítették belőle. A munkának és természetesen az írásnak ez a mindenképpen és mindenkörön hatni tudó hite szövi át a regényt és történeteit. Mi lehet az író dolga? Mondani, hogy így van, hitetni, hogy így lesz, erre törekszünk. S persze tudni, hogy nincs mindig így. A regényhez csatlakozik egy rész, amely a könyvtárigazgatóvá lett egykori asztalosinasnak az íróasztalok közti bukdácsolásáról, mindközönségesen a bürokráciáról szól. Egy másik regény témája, egy másik könyv anyagának vázlata ez, nem is illik igazán ide, ilyen vázlatosan nem. De félelmetes kép és hangos írói kiáltozás, bár az asztalokról beszél, de a mögöttük ülőkről szól: „Hiszen mi teremtettünk benneteket!”

A hely meg a helyzet sugallaná, hogy Tóth Béla nyelvi leleményeiről, elbeszélő modoráról, csattanóra törő mondatairól úgy szóljunk, hogy ezt kapcsoljuk hozzá azokhoz az íróelődkökhöz, kik Szegeden meg tán a stallumban (a könyvtárigazga-

tóságban is) ősei voltak. Biztosan tanult tőlük, jó író mindenkitől tanulhat és keil is. De akárhogy is olvasom össze az ő szövegeit az elődökével, nem illenek egybe, a rokonság erőszakolt lenne.

A történelmi témák divatjának korában nem lehet eléggé becsülni azt az irodalmi művet, mely a közvetlen jelenhez kapcsolódó történelmi idöket veszi regénybe. A nyers valóság erősebben hat minden történelmi parabolánál. A félig múlt, félig jelen mostan is ható dolgai iránt ébreszti föl bennünk az érdeklödést Tóth Béla új regénye. (*Szépirodalmi, 1979.*)

ILIA MIHÁLY

A szegedi nagyárvíz képeskönyve

ÍRTA ÉS SZERKESZTETTE TÓTH BÉLA

Megszokta már az ember az évfordulókat s évfordulói kiadványokat, mégis tán meglepödve kezdi forgatni a szegedi tornyos városháza jól ismert — de még szép klasszicista formájú — képével díszített árvizes könyvet: ugyan miféle helyi érdekességen túli emlékezni való akadhat egy ilyen természeti csapáson? Tóth Béla szövege és a képek azután lépésről lépésre meggyözik, hogy rengeteg. Tóth Béla ugyanis nem áll meg a különféle emberi reagálások regisztrálásánál — hasonló természetü írárok s gyűjtemények szokásos témájánál —, ő az emberi helytállások és hitványságok mögött mindig valami mást keres; az egyéni reakciókat meghatározó rendszert, a történelem hatalmas dinamizmusait, amik óhatatlanul emberivé transzformálják és lelkesítik az önmagában közömbös természeti katasztrófák ügylehet legapróbb vonását is. Ebben a kontextusban azután az 1879-es szegedi nagy árvíz csakugyan nagyárvízzé nő: egy egész ország s kor arca tükrözödik zavaros hullámain; föl sem merül többé az emberben a kérdés, hogy vajon érdemes-e emlékezni rá.

Kijelölte különben már Erdei Ferenc azt a kivételes helyet, amit Szeged a magyar városfejldésben betöltött, s megírta azt is, hogy a város pusztulása és újjáépülése máig érvényes tanulságokat rejteget, s nem csupán városépítészetieket, mert egy város épülése vagy építése túl látványon és hasznosságon, mindig egy darab társadalomtörténet is, a maga közösség-létét-tükrözö-és-eszményesítő formavilágával. Az árvíz előtti s utáni Szeged képei tehát összehasonlításukkal valósággal „laboratóriumi” szituációt kínálnak a magyar várostörténet tanulmányozására. Tóth Béla ügyes képviselőgátásában hasznosítja is ezt a lehetőséget, bőségesen.

Előbb azonban rövid történelmi bevezetőben ismerteti a város múltját a nagy víz, jó érzékkel hangsúlyozva benne két súlypontot: egy civilizatorikusát a XVIII. század végén — reprezentánsaiul a mérnök Vedres Istvánnal és a nyelvújító Dugonics Andrással — s egy gazdaságit a XIX. század első felében-közepén, s megmutatja, hogy mindkettőben, de kivált az utóbbiban milyen nagy — s milyen jó érzékkel hasznosított — szerep jutott a Tiszának. Könnyedén, ám imponáló gazdaságtörténelmi tudással vázolja Tóth Béla, miként fonódott a messze földön híres szegedi „superség az az hajócsinálás” köré egy egész sor ipar és foglalkozás: követelményként a kovácsmesterségtől a kendertermesztésig, következményként pedig a megteremtett ipari kapacitás és szállítási könnyebbség alkalmazásával, a malomipartól a paprikakereskedelemig és tarhonyagyártásig. Idézhetnénk egy sor egyéb ipart, de a példa egy kicsit a módszer bemutatására is való, mert Tóth Béla sohasem „gazdaságtörténelmi összefüggéseket” vázol, hanem mindig az efféle valódi s tán aprónak